

ПРАВА ЛЮДИНИ

УДК 341.24(477)“1945”

О.І. Логвиненко,
кандидат юридичних наук, доцент

РІШЕННЯ КРИМСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ 1945 РОКУ ЯК ЗАПОРУКА ВИКОНАННЯ НОРМ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

У статті досліджується вплив рішень Кримської конференції 1945 року на створення Організації Об'єднаних Націй та прийняття важливих міжнародних угод із захисту людини – Женевських конвенцій.

Ключові слова: рішення Кримської конференції 1945 р., гуманітарне право, захист військовополонених і цивільного населення.

В статье исследуется влияние решений Крымской конференции 1945 года на образование Организации Объединенных Наций и принятия важных международных соглашений по защите человека – Женевских конвенций.

Ключевые слова: решение Крымской конференции 1945 г., гуманитарное право, защита военнопленных и гражданского населения.

Paper examines the impact of the decisions of Yalta Conference 1945 on the establishment of the United Nations and the adoption of important international agreements to protect rights – Geneva Conventions.

Keywords: decision of Yalta Conference 1945, humanitarian law, protection of prisoners of war and civilians.

Під час Другої світової війни було виявлено суттєві прогалини в міжнародному регулюванні прав та свобод людини. У цей проміжок часу людство усвідомило необхідність, з одного боку, підтримання міжнародного миру та безпеки, з іншого – дотримання прав і свобод людини. Наприкінці Другої світової війни міжнародне співтовариство розпочало активну співпрацю у галузі розроблення стандартів прав людини під час воєнних конфліктів. Першочерговим завданням стало розроблення багатосторонніх договорів, які б містили норми обов'язкової юридичної сили для держав-членів зазначених договорів. Водночас було вирішено розробити низку рекомендацій і роз'яснень з конкретних випадків стосовно дотримання і захисту прав та свобод людини, тобто документів так званого “м'якого права”. До сьогодні вчені, науковці, військові дослідники не втрачають інтересу до історичних рішень Кримської конференції 1945 р., які, безперечно, вплинули на розроблення і прийняття норм, що стали міжнародними стандартами прав людини і підґрунтям міжнародного гуманітарного права, принципи і норми якого обмежують прояви агресії і насильства та захищають цивільне населення і осіб, які не беруть участь у воєнних діях, під час збройних конфліктів.

Як відомо, норми гуманітарного права мають урегулювати відносини держав у двох площинах. Перша – це обмеження сторін, що воюють, у виборі засобів і способів ведення воєнних дій (право Гааги). Ці фундаментальні норми закріплені в Санкт-Петербурзькій конвенції 1868 року та Гаазьких конвенціях, прийнятих у 1899 і 1907 рр. Правила, встановлені конвенціями, діяли впродовж доволі тривалого часу без змін – до закінчення Другої світової війни [1, с. 123–124]. Друга площина – забезпечення захисту осіб, які не беруть участі у воєнних діях (право Женеві). До таких Женевські конвенції 1949 року і Протоколи до них 1977 року відносять військово-вослужбовців, які втратили боєздатність внаслідок поранення, хвороби, таких, що зазнали аварії корабля, військовополонених, цивільне населення і, загалом, усіх осіб, які не беруть або більше не беруть участі у воєнних діях [2].

Гаазькі конвенції, як ми зазначали вище, упродовж тривалого часу залишалися без змін. Проте слід зазначити, що саме жажливі злочини під час Другої світової війни примусили міжнародну спільноту загострити увагу на правилах ведення воєнних дій і захисті цивільних осіб, що не беруть участі у збройних конфліктах. За статистикою Червоного Хреста, з початку XX століття у військових конфліктах загинуло понад 100 млн осіб. Під час Першої світової війни людство зазнало втрат у понад 10 млн людських життів, близько 18 млн було поранено і скалічено, до цього можна додати 11,5 млн осіб цивільного населення, які загинули від голоду, хвороб і епідемій [3]. Як доводять дослідники, кількість цивільних осіб, що гинуть під час війни, різко зростає: останнім часом до 90 % від загального числа жертв і більше. При цьому, як це не сумно констатувати, держави дедалі нарощують кількість військового арсеналу, вчені винаходять все більш витончені способи вбивства.

Одним із найвагоміших здобутків Кримської конференції 1945 року можна вважати досягнення домовленостей щодо проведення конференції Об'єднаних націй для підготовки статуту міжнародної організації для підтримання миру. Так, у Проекті спільної заяви для преси про результати Кримської конференції зазначено, що як для попередження агресій, так і для усунення політичних, економічних і соціальних підстав війни вирішено найближчим часом заснувати спільно із союзниками міжнародну організацію для підтримання миру і безпеки [4, с. 209]. Саме принцип застосування сили лише у випадках захисту від агресії було формалізовано у ст. 2 Статуту ООН: "Всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в міжнародних відносинах від загрози силою або від її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним з цілями Організації Об'єднаних Націй" [5, с. 196–231]. Міжнародне гуманітарне право не містить норм, що дозволяли б державам застосовувати силу. Але ці питання регулює банкетна норма в преамбулі Додаткового протоколу 1 до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, посилаючись на Статут ООН: необхідно підтвердити й розвинути положення, що передбачають захист жертв збройних конфліктів, та доповнити заходи, спрямовані на забезпечення більш ефективного їх застосування, висловлюючи своє переконання в тому, що ніщо в цьому Протоколі або в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року не може бути витлумачено як таке, що узаконює чи санкціонує будь-який акт агресії або будь-яке інше застосування сили, несумісне із Статутом Організації Об'єднаних Націй [6]. Відтак, можемо підсумувати, що згідно з принципами міжнародного гуманітарного права жодна держава не має права проявляти агресію чи будь-яке інше застосування сили, що суперечить цілям Статуту ООН. Головні ж цілі ООН цілком збігаються з найважливішими питаннями, що обговорювалися на Кримській конференції 1945 року, і, відповідно, були згодом закріплені у ст. 1 Статуту ООН. Серед них – підтримання міжнародного миру і безпеки, вживання ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру і придушення актів агресії або інших порушень миру, залагодження або розв'язання міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру, мирними засобами, згідно з принципами справедливості і міжнародного права; розвиток дружніх відносин між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів, а також здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незважаючи на расу, стать, мову, релігію [5, с. 196–231].

На Кримській конференції також розглядалися питання і проводилися переговори щодо долі військовополонених і цивільного населення. Під час війни доля військовополонених і мирного населення у збройних конфліктах мала б регулювати Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими від 27 липня 1929 року, у ст. 4 якої чітко визначено, що держава, яка взяла військовополонених, зобов'язана турбуватися про їх утримання, а у ст. 82 зафіксовано, що положення цієї Конвенції мають дотримуватися високими сторонами, що домовляються, за всіх

обставин. Але ці положення цинічно нехтувалися нацистами, які масово винищували радянських військовополонених. За час війни вони знищили 57 % радянських військовослужбовців, які потрапили у полон. При цьому слід зазначити, що військовополоненими німці вважали не лише військовослужбовців, а і всіх співробітників партійних і радянських органів, а також чоловіків, які разом із відступаючими і оточеними військами залишали окуповану територію [7]. Слід зазначити, що Радянським Союзом Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими 1929 року взагалі не була ратифікована, так само як і Японією, питання якої також розглядалися на конференції.

У межах конференції після узгодження усіх спірних питань 11 лютого 1945 року було підписано Угоду стосовно військовополонених і цивільних осіб, звільнених військами, що перебувають під Радянським, Британським і під Керівництвом Сполучених Штатів Америки, Угоду стосовно звільнених радянських громадян у Об'єднаному Королівстві. Угоду між урядом Радянського Союзу і Урядом Об'єднаного Королівства підписали В. Молотов і Атоні Іден, а Угоду між Радянським Союзом і США – В. Молотов і Джон Д. Дін [4, с. 267–280].

Не вдаючись до політичного оцінювання цих угод, за якими уряди держав, розуміючи, яка доля очікує радянських військовополонених на Батьківщині, все ж таки репатріювали їх, зазначимо, що для розвитку міжнародного гуманітарного права вони відіграли важливу роль. В угодах сконцентровано низку заходів для захисту, утримання і репатріації військовополонених і цивільних осіб Великобританії, Радянського Союзу, Сполучених Штатів Америки, звільнених союзниками. Зокрема, транспортні засоби для репатріації, забезпечення харчуванням, одягом, медичне обслуговування як в таборах і пунктах збору, так і в процесі перевезення. Воєнна влада союзників зобов'язувалась вжити необхідних заходів для захисту таборів і пунктів збору від бомбардування, артилерійських обстрілів тощо. Тобто, незважаючи на існування міжнародних договорів щодо поводження з військовополоненими, як приміром, Женевська конвенція 1929 року, союзні держави спробували угодами відкоригувати існуючі норми відповідно до реалій того часу.

Цілком очевидно, що ці заходи стали підґрунтям при перегляді норм міжнародного гуманітарного права, враховуючи прогалини, виявлені під час Другої світової війни. Саме в угодах Кримської конференції вперше було виокремлено таку категорію жертв війни, як цивільне населення. До цього в жодному договорі міжнародного гуманітарного права цивільне населення не визнавалося жертвою війни, через що міжнародний Комітет Червоного Хреста, щоб захистити під час воєнних дій мирне населення, звертався до воюючих країн поводитися з цивільними особами, як з військовополоненими. На ініційованій Міжнародним Комітетом Червоного Хреста дипломатичній конференції у Женеві у квітні – травні 1949 року було прийнято чотири конвенції стосовно жертв війни. Так, усі питання стосовно військовополонених вмістила Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, а цивільні особи опинилися під дією норм Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни.

Отже, Кримська конференція 1945 року створила умови для домовленостей щодо підготовки статуту майбутньої міжнародної організації для підтримання миру і безпеки у світі – Організації Об'єднаних Націй, в якому чітко визначено, що жодна держава не має права проявляти агресію чи будь-яке інше застосування сили, що суперечить цілям Статуту ООН. Це положення цілком відповідає меті міжнародного гуманітарного права – захищати людину.

Крім того, сформульовані на Конференції в угодах про військовополонених і цивільне населення правила поводження під час військових конфліктів дозволили модернізувати норми існуючого на той час міжнародного гуманітарного права, усунувши прогалини, виявлені під час воєнних дій Другої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кейс де Ровер*. Служить и защищать. Права человека и гуманитарное право для сил безопасности и правопорядка / Кейс де Ровер. – М. : МККК, 2006. – 536 с.

2. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. – М. : МККК, 1995. – 224 с.
3. Потери в Первой мировой войне [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // ru.wikipedia.org/wiki](http://ru.wikipedia.org/wiki).
4. Советский Союз на международных конференциях периода Великой отечественной войны 1941–1945 гг. : Сборник документов / МИД СССР. – Т. IV. – Крымская конференция руководителей трех союзных держав – СССР, США и Великобритании (4–11 февр. 1945 г.). – М. : Политиздат. – 302 с.
5. Устав Организации Объединенных Наций от 26 июня 1945 г. / Международное право в документах ; Сост. Н.Т. Блатова. – М. : Юрид. лит., 1982.
6. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I), Женева, 8 июня 1977 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.icrc.org/rus/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf](http://www.icrc.org/rus/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf).
7. *Пыхалов И.* Великая Оболганная война / И. Пыхалов. – М. : Яуза, Эксмо, 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // militera.lib.ru/research/pyhalov_i/index.html](http://militera.lib.ru/research/pyhalov_i/index.html).

Отримано 15.03.2013